

2. Образование: сокрытое сокровище. Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленный ЮНЕСКО. – Париж, 1997. С. 52.
3. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация. – М., 2002. – 396 с.
4. Энциклопедический словарь. – М. 1995.

LITERATURA

1. Novikova, G.P. (2007). Sotsialno-kulturnoe formirovanie lichnosti studentov v protsesse yazykovogo obrazovaniya. Kazan. 2007. (in Russian).
2. *Obrazovanie: sokryitoe sokrovische.* (1997). Doklad Mezhdunarodnoy komissii po obrazovaniyu dlya XXI veka, predstavlenyy YuNESKO. Parizh, 1997. S. 52. (in Russian).
3. Raven, Dzh. (2002). Kompetentnost v sovremennom obschestve: vyiyavlenie, razvitie i realizatsiya. Perevod s angl. M., 2002. 396 s. (in Russian).
4. *Entsiklopedicheskiy slovar* (1995). – M. 1995. (in Russian).

УДК 159.946.3

ВЛАСТИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МОВЛЕННЄВОГО ДОСВІДУ ОСОБИСТОСТІ

Марина Оран
(Луцьк, Україна)

У статті викладено результати емпіричного дослідження властивостей організації мовленнєвого досвіду особистості. Аналіз наукової літератури засвідчив, що введення поняття «мовленнєвий досвід» є перспективним для означення і системного вивчення закономірностей функціонування феноменів мовлення у свідомості особистості. Мовленнєвий досвід розглядається як систем, спрямована на здійснення мовленнєвого освоєння особистістю світу, котра є процесом і продуктом накопичення, упорядкування та систематизації у мовленнєвій формі результатів такого освоєння. Організація цієї системи є її структурно-функціональною характеристикою. Властивостями організації визначено висоту та ступінь організованості. У публікації здійснено аналіз емпіричного дослідження, за результатами якого висота організованості розглядається як взаємне доповнення функцій елементів мовленнєвого досвіду у взаємозв'язках внутрішньої та зовнішньої структури, а ступінь організованості – як генералізація та ієрархізація функцій елементів внутрішньої структури у зовнішній.

Ключові слова: мовлення, мовленнєвий досвід, організація, висота організованості, ступінь організованості.

В статті изложены результаты эмпирического исследования свойств организации речевого опыта личности. Анализ научной литературы продемонстрировал, что введение понятия «речевой опыт» является перспективным для обозначения и системного изучения закономерностей функционирования феноменов речи в сознании личности. Речевой опыт рассматривается как систем, направленная на реализацию речевого освоения личностью мира, которая является процессом и продуктом накопления, упорядочения и систематизации в речевой форме результатов такого освоения. Организация этой системы является ее структурно-функциональной характеристикой. Свойствами организации определены высота и степень организованности. В публикации изложен анализ эмпирического исследования, по результатам которого высота организованности рассматривается как взаимное дополнение функций элементов речевого опыта во взаимосвязях внутренней и внешней структуры, а степень организованности – как генерализация и иерархизация функций элементов внутренней структуры во внешней.

Ключевые слова: речь, речевой опыт, организация, высота организованности, степень организованности.

The article presents the results of an empirical study of the properties of the personality's speech organization experience. Analysis of scientific literature has demonstrated that the introduction of the concept of «speech experience» is promising for the notation and systematic study of the functioning of speech phenomena in the consciousness of the person. Speech experience is considered as system, aimed at realizing the speech mastering of the world, which is the process and product of accumulation, ordering and systematization in verbal form the results of such mastering. The organization of this system is its structural and functional characteristics. Properties of the organization determined the height and the degree of organization. The publication is presented the analysis of the empirical research, by results of which organization is seen as the height of mutual complement functions by elements of the speech experience in the relationship between internal and external structure, and degree of organization – as a generalization and hierarchization of functions by elements of the internal structure in the external.

Key words: speech, speech experience, organization, the height of organization, the degree of organization.

Актуальність дослідження і постановка проблеми.

Однією із характерних особливостей сучасного процесу наукового пізнання є тенденція до узагальнення фактичного матеріалу, отриманого в межах різних теорій. Попри значні здобутки у дослідженні проблем мовлення та досвіду, відсутня теорія, котра розглядає мовленнєві феномени як єдину цілісну систему у взаємозв'язку її структурних та функціональних особливостей. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми дав змогу виокремити актуальну теоретико-практичному наукову проблему, що полягає у необхідності визначення загальних закономірностей та принципів структурної будови та взаємопов'язаного функціонування конструктів свідомості, котрі обумовлюють здійснення мовленнєвої взаємодії особистості зі світом. Визначення того, що саме у досвіді людини зберігаються результати взаємодії людини із оточенням, дало змогу виокремити поняття «мовленнєвий досвід» на означення упорядкованої сукупності результатів та процесу тих продуктів життєдіяльності людини, котрі закріплені й існують у досвіді в мовленнєвій формі. У такому аспекті поняття «мовленнєвий досвід» визначається перспективним для означення і вивчення закономірностей функціонування феноменів мовлення у свідомості особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна психологія зазначає, що засобом творення досвіду є, з одного боку – текст, як засіб організації, осмислення і впорядкування досвіду [4], з другого боку – ментальні структури, репрезентації та простір [3]. У дослідженнях підкреслюється, що зміст індивідуального досвіду складають певні схеми інтерпретації подій та явищ, що опосередковують взаємодію суб'єкта із світом (О. М. Лактіонов, Т. М. Титаренко, Н. В. Чепелева). Відтак, теоретичні розробки вчених стосуються проблем суб'єктивного (Є. Ю. Артем'єва, І. В. Калінкіна) та суб'єктного досвіду (К. В. Стародубцева, І. С. Якиманська), індивідуального (О. М. Лактіонов, Ю. О. Соколова), особистого (В. В. Селиванов, О. Б. Соболева, Н. В. Чепелева, І. С. Якиманська) та особистісного (Ю. О. Бірюкова, Н. В. Чепелева), життєвого (О. Ф. Бондаренко, В. Е. Закревський, П. В. Корнев, Т. М. Титаренко), регуляторного (О. К. Осницький), гендерного (Л. Д. Тодорів), ментального (М. Л. Смұльсон, М. О. Холодная), когнітивного (І. М. Лялюк) та професійного досвіду (Є. О. Євдокимова, Ф. С. Ісмайлова,

О. В. Конєва, Ю. П. Поваренков, Н. І. Стовба, Ю. А. Тукачєв). Сучасний етап дослідження мовлення характеризується вивченням психологічних феноменів мовленнєвої діяльності (О. О. Залєвська, І. О. Зимня, О. О. Леонтєв), мовленнєвої компетенції/компетентності (Л. І. Божович), мовленнєвих здібностей (Г. В. Ейгер, М. К. Кабардов), мовленнєвої здатності (Г. І. Богін, О. Д. Божович, І. М. Румянцева), мовної особистості (Ю. М. Караулов), мовної та етнічно-мовної картини світу (Ю. Д. Апресян, О. Ф. Бондаренко, Г. С. Брутян, О. М. Леонтєв, О. М. Лозова), мовленнєвої культури (Л. В. Засєкіна, О. М. Корніяка, Н. І. Політова, В. В. Соколова, Л. В. Сьоміна); мовленнєвої соціалізації (Р. Белл, Р. Блакар, Є. Р. Боринштейн, В. З. Дем'янков, Т. Дейк, Л. П. Крисін, І. О. Стернін), мовленнєвої творчості (В. О. Моляко, Ю. А. Косоротова).

Як засвідчив здійснений аналіз теоретичної літератури, термін «мовленнєвий досвід» вживається дослідниками аксіоматично, у різних контекстах та різному термінологічному розумінні, зокрема, у філософії мови (Л. Вайсгербер), лінгвістиці (Л. В. Щєрба), філософії психології (М. М. Бахтін), психолінгвістиці (О. О. Залєвська, В. І. Карасік) та лінгводидактиці (А. М. Богуш, Л. І. Божович) для пояснення закономірностей та особливостей функціонування інших психічних структур без його належної операціоналізації.

Мета статті полягає у викладі та аналізі результатів емпіричного дослідження властивостей організації мовленнєвого досвіду особистості.

Методи та методики дослідження. Внутрішня структура мовленнєвого досвіду діагностувалась за допомогою спеціально дібраного комплексу діагностичних методик та статистично оброблялась за допомогою кореляційного та факторного аналізів.

Виклад основного матеріалу. Емпіричним дослідженням було охоплено 677 осіб – 291 дитина молодшого шкільного віку (середній вік 8,5 років) та 386 осіб зрілого юнацького віку (середній вік 18,5 років). На основі теоретичних положень концептуальної моделі мовленнєвого досвіду визначено емпіричні референти (діагностичні показники) рівня організації кожного елемента внутрішньої структури мовленнєвого досвіду. Відповідно до обраних діагностичних показників було сконструйовано програму діагностичного обстеження, котра передбачала

виконання респондентами якісно різних методик, спрямованих на обстеження усіх виділених показників та враховувала вікові особливості обраних вибірок.

Теоретичне осмислення результатів емпіричного дослідження привело нас до розуміння того, що мовленнєвий досвід є складною структурно-функціональною системою, відтак, її основною характеристикою є рівень організації. У межах сучасного системно-організаційного підходу (О.О. Богданов, Е.Г. Винограй, Г.Т. Паламарчук, М.І. Сетров) організація розглядається як певний процес і стан упорядкування структурних елементів системи та приведення їх у відповідність до функцій. Таким чином, система характеризується наявністю організованості, яку Е.Г. Винограй визначає у двох основних аспектах: 1) як властивість системи, що породжує її функціональність (статичний аспект), і 2) як процес, що формує цю властивість (динамічний аспект)» [1, с. 34]. Таким чином, організація системи мовленнєвого досвіду описується через вищезазначені характеристики. У даній публікації здійснюється конкретизація результатів емпіричного дослідження саме властивостей організації мовленнєвого досвіду. Як зазначав М.І. Сетров, «організованість системи тим вища, чим більша стійкість структури, її елементів та лабільність їх функцій, спрямованих на збереження специфічних властивостей і функцій системи як цілого» [2, с. 45]. Отже, критеріями, що визначають властивості організованості системи слугують висота та ступінь організованості. Дані критерії ґрунтуються на ідеї, сформульованій М.І. Сетровим: «Висота організованості відповідає переходу на якісно більш високий рівень, тобто зміні організації, так би мовити, по вертикалі, а ступінь організованості – змінам в межах даної якості, тобто по горизонталі» [2, с. 37]. Оскільки, висота та ступінь організованості системи визначаються через особливості взаємодії функцій, а функції описуються як залежності між змінними, то емпірично це виявляється через якісний та кількісний аналіз зв'язків між елементами внутрішньої та зовнішньої структур мовленнєвого досвіду у вертикальній та горизонтальній площинах взаємозв'язків.

1. *Висота організованості системи* розглядається як рівень взаємодії функцій між собою задля досягнення результату функціонування системи та описується через принципи сумісності функцій, актуалізації функцій та нейтралізації дисфункцій [2].

Відповідно до вищезазначених принципів, критеріями рівня висоти організованості системи мовленнєвого досвіду виступають: 1) продуктивність; 2) повне розкриття функцій; 3) досягнення результату. Тобто, для високо розвиненої організації системи характерним є стійкість складу елементів за одночасної лабільності їх функцій. Емпірично повнота розкриття функцій системи, їх сумісність та актуалізація виявляється як наявність та сила взаємного доповнення функцій внутрішньої структури при їх взаємодії із зовнішньою структурою. У таблицях 1 та 2. подано кореляційні зв'язки між показниками внутрішньої структури та факторами зовнішньої структури у двох вікових вибірках. Оскільки, висота організації визначається як рівень взаємного доповнення функцій системи у горизонтальній площині, аналіз характеристик висоти ми здійснювали через аналіз зв'язків між внутрішньою та зовнішньою структурами саме у горизонтальній площині.

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між показниками внутрішньої структури та факторами зовнішньої структури у дітей молодшого шкільного віку

	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6
Мовленнєва здатність	0,53***	0,49***	0,53***	0,38**	0,20*	0,12
Мовленнєва компетенція	0,67***	0,35**	0,62***	0,17	0,14	0,31**
Мовленнєві здібності	0,49***	0,57***	0,16	0,21*	0,20*	0,42***
Мовленнєва діяльність	0,30**	0,49***	0,41***	0,28**	0,38*	0,60***

Примітка: * — $p < 0,05$; ** — $p < 0,01$; *** — $p < 0,001$.

У дітей молодшого шкільного віку «горизонтальні» пари елементів внутрішньої структури «мовленнєва здатність – мовленнєві здібності» виявляють практично однакові коефіцієнти кореляції із першим та другим факторами – $r = 0,53$ та $r = 0,49$ і $r = 0,49$ та $r = 0,57$ відповідно; та дещо менш значимі – із четвертим та п'ятим факторами – $r = 0,38$ та $r = 0,21$ і $r = 0,20$ та $r = 0,20$ відповідно. Аналогічна ситуація спостерігається і у парі «мовленнєва компетенція – мовленнєва діяльність».

Зміна коефіцієнтів кореляції у даних парах залежно від фактору зовнішньої структури не виявляє закономірності до взаємодоповнення функцій даних елементів у реалізації зв'язку із зовнішньою структурою. Ми не спостерігаємо явища «взаємного доповнення функцій», яке М.І. Сетров визначає показником принципу сумісності функцій. І це свідчить про недостатню висоту організованості мовленнєвого досвіду у дітей молодшого шкільного віку.

У кореляційних зв'язках вибірки «зріла юність» (таблиця 2) чітко простежується тенденція до сумісності функцій – переважання одного елемента приводить до зменшення значимості іншого елемента в даному факторі, і навпаки. Якщо у першому факторі в парі мовленнєва здатність – мовленнєві здібності більш значимим є кореляційний зв'язок здібностей ($r = 0,88$), то у другому факторі – переважає мовленнєва здатність ($r = 0,75$). Аналогічно – у парі мовленнєва компетенція – мовленнєва діяльність. У Факторі 1 переважає мовленнєва діяльність ($r = 0,78$), а у Факторі 2 – мовленнєва компетенція ($r = 0,83$).

Таблиця 2

Кореляційні зв'язки між показниками внутрішньої структури та факторами зовнішньої структури у вибірці «зріла юність»

	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Мовленнєва здатність	0,41***	0,75***	0,32**
Мовленнєва компетенція	0,55***	0,83***	0,02
Мовленнєві здібності	0,88***	0,53***	0,04
Мовленнєва діяльність	0,78***	0,55***	0,54***

Примітка: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,001$.

Таким чином, один елемент у горизонтальних зв'язках внутрішньої структури виявляє домінуючу роль у функціонуванні певного фактору, а другий – доповнює його. Цим доводиться здатність структурних елементів до взаємного доповнення функцій, взаємопов'язаних змін рівня впливу елемента внутрішньої структури на зв'язки із елементами зовнішньої структури. Отже, сумісність та актуалізація функцій виявляється як взаємозамінність та взаємодоповнюваність елементів внутрішньої структури у їх зв'язках із зовнішніми елементами

та емпірично доводиться через зміни значимості коефіцієнту кореляції у парах елементів горизонтальної площини.

2. *Ступінь організованості.* Відповідно до принципу зосередженості функцій, функціональність властивостей визначається ступенем їх спрямованості на підтримання основної функції цілого (тобто – мовленнєвого досвіду). Зосередженість та лабільність функцій будуть тим більшими, чим більш високо організованою є форма ієрархічного зв'язку між рівнями організації. Оскільки ступінь організованості розглядається як рівень узгодженості зв'язків, спрямованих на реалізацію функції, та ґрунтується на ієрархії зв'язків у структурі системи, то дана властивість описується через аналіз взаємодії внутрішньої та зовнішньої структур у вертикальній площині.

Аналіз кореляційних зв'язків внутрішньої та зовнішньої структури у вертикальній площині у вибірці дітей молодшого шкільного віку демонструє наявність статистично однакових за силою взаємозв'язків мовленнєвої здатності ($r = 0,53$) та мовленнєвих здібностей ($r = 0,49$) із Фактором 1. Однакові значення коефіцієнтів кореляції мовленнєвої здатності ($r = 0,49$) та мовленнєвої діяльності ($r = 0,49$) із Фактором 2 не дозволяють говорити про переважаючий вплив певної внутрішньої структури на функціонування цього фактору зовнішньої структури. Аналогічна ситуація спостерігається і у зв'язках елементів внутрішньої структури із Фактором 3. Отже, провідних ліній вертикальних взаємозв'язків внутрішньої і зовнішньої структури не виявлено. Це свідчить про відсутність ієрархізації та генералізації функцій – усі елементи внутрішньої структури втілюються та виявляються у зовнішній структурі однаковою мірою.

У вибірці «зріла юність» спостерігається чітка ієрархізація впливу внутрішньої структури на зовнішню. Найбільш значимі кореляційні зв'язки із Фактором 1 виявляють мовленнєві здібності ($r = 0,88$) та мовленнєва діяльність ($r = 0,77$). На функціонування Фактору 2 найбільш значимо впливають мовленнєва здатність ($r = 0,75$) та мовленнєва компетенція ($r = 0,83$). У порівнянні із характеристиками ступеня організованості у дітей молодшого шкільного віку, дана властивість організації у юнаків є значно більш розвиненою, в силу збільшення чіткості та упорядкованості функцій, що відповідає принципам зосередження та лабілізації.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Таким чином, аналіз емпіричного дослідження структурно-функціональної організації мовленнєвого досвіду дає змогу стверджувати, що зміни мовленнєвого досвіду особистості полягають у посиленні взаємозв'язку і взаємодії елементів системи мовленнєвого досвіду і появи у системи нової властивості, яка відсутня у окремих її елементів. Проявом організованості є підвищення узгодженості і упорядкованості внутрісистемних процесів і структур (вертикальна площина) та досягнення оптимального рівня взаємодії системи із оточуючим середовищем (горизонтальна площина). У такому аспекті «висота організованості» розглядається як продуктивність, здатність до повного розкриття функцій, отже – оптимального рівня функціонування системи. А ступінь організованості виявляється як чіткість та упорядкованість дій структурних елементів між собою у розв'язанні задач системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винограй Э. Г. Общая теория организации и системно-организационный подход / Э. Г. Винограй. – Томск : Изд-во ТГУ, 1989. – 236 с.
2. Сетров М. И. Основы функциональной теории организации / М. И. Сетров. – Л. : Наука, 1972. – 164 с.
3. Холодная М. А. Психология понятийного мышления: От концептуальных структур к понятийным способностям / М. А. Холодная. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – 288 с.
4. Чепелева Н. В. Культурні чинники розуміння та інтерпретації особистого досвіду / Н. В. Чепелева // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології». – Вип. 14. – Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2010. – С. 11-26.

LITERATURA

1. Vinograj Je. G. (1989). Obshhaja teorija organizacii i sistemno-organizacionnyj podhod. – Tomsk : Izd-vo TGU. 236s. (in Russia).
2. Setrov M. I. (1972). Osnovy funkcional'noj teorii organizacii. L. : Nauka. 164 s. (in Russia).
3. Holodnaja M. A. (2012). Psihologija ponjatijnogo myshlenija: Ot konceptual'nyh struktur k ponjatijnym sposobnostjam . – M. : Izd-vo «Institut psihologii RAN». 288 s. (in Russia).
4. Chepeleva N. V. (2010). Kul'turni chinniki rozuminnja ta interpretacii osobistogo dosvidu / Ostrog : Vid-vo Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademija». – S. 11–26. (in Ukraine).